

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ ЯК ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

УСЕНКО Олена

Дніпровський державний університет внутрішніх справ
<https://orcid.org/0009-0007-2949-6889>

Стаття присвячена аналізу ролі людського капіталу в забезпеченні сталого економічного розвитку. Вихідним положенням дослідження стало розуміння людського капіталу як ключового фактору, що визначає продуктивність праці, внутрішню інноваційну активність, а також здатність до впровадження технологічних інновацій через трансфер технологій. Розкрито роль людського капіталу через контури прямого економічного впливу, а також ширші соціальні та екологічні ефекти, які забезпечують підвищення якості життя та сталий розвиток суспільства. Виділено екстерналії розвитку людського капіталу. Серед них: поліпшення стану здоров'я, збільшення тривалості життя, зменшення злочинності та нерівності, громадянська активність та демократичність суспільства, зростання екологічної свідомості, трансформація відношення до раціонального використання природних ресурсів і підтримки екосистем. Одним із центральних аспектів дослідження став вплив людського капіталу на економічне зростання. У статті розглянуто теоретичні моделі, що описують вплив людського капіталу на економічне зростання, зокрема екзогенні та ендогенні моделі. Особлива увага в роботі приділяється модифікаціям класичних моделей, що включають людський капітал. Зокрема, модель Р. Солоу, модифікована для врахування людського капіталу, дозволила розглянути вплив інвестицій у освіту на продуктивність праці та економічне зростання. Розглянуто різні підходи до вимірювання людського капіталу через проксі-показники, такі як витрати на освіту, середній рівень освіти населення та інші індекси. Придлено увагу дослідженням, які показують, що людський капітал складає значну частину різниці в доходах на душу населення в різних країнах.

Важливою частиною статті є розгляд гендерного аспекту в контексті впливу освіти на економічне зростання. Дослідження показали, що інвестиції в освіту жінок сприяють зниженню народжуваності та демографічним змінам, що, в свою чергу, позитивно впливає на економічне зростання. Жінки з вищою освітою зазвичай відкладають народження дітей, мають меншу кількість дітей і забезпечують їм кращу освіту. Цей демографічний перехід сприяє зростанню економічно активного населення та знижує залежність від дитячої праці.

Ключові слова: людський капітал, інвестиції в людський капітал, економічний розвиток, моделі економічного зростання, інновації, освіта, гендерний аспект.

<https://doi.org/10.31891/mdes/2025-15-40>

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В сучасному світі людський капітал є основним фактором, що визначає темпи і якість економічного розвитку. Актуальність цієї проблеми зумовлена не лише високими вимогами до кваліфікації працівників, а й необхідністю інтеграції інноваційних технологій, розвитку системи освіти та здоров'я, а також формування ефективної політики зайнятості. Однак, незважаючи на його важливість, залишається ряд проблем, таких як низький рівень інвестицій у розвиток людського капіталу, нерівномірний доступ до якісної освіти і здоров'я в різних соціальних групах, а також недостатнє використання потенціалу національних ресурсів. Розв'язання зазначеної проблеми є важливим для забезпечення економічної стабільності і сталого розвитку на рівні країн та регіонів. Зокрема, у рамках моделей економічного зростання, таких як неокласична модель, модель ендогенних зростань або теорія людського капіталу, велике значення надається взаємозв'язку між розвитком освіти, здоров'я, інновацій та продуктивності праці.

Сучасні дослідження також виявляють важливість взаємодії між державою, приватним сектором і громадськими організаціями у формуванні ефективної стратегії розвитку людського капіталу, яка включає інвестиції в освіту, науку, дослідження та здоров'я. Розвиток нових моделей, що орієнтуються на інвестиції в розвиток людських ресурсів, забезпечує країнам можливість досягнення конкурентоспроможності на глобальному ринку праці, а також стабільного економічного зростання в умовах глобальних викликів.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Актуальні наукові розробки в галузі економіки зосереджуються на оптимізації використання людського капіталу як одного з основних факторів виробництва, який безпосередньо впливає на економічне зростання та розвиток. Проблеми ефективного використання людського капіталу розглядаються в роботах багатьох вчених-економістів, які досліджують його взаємозв'язок з іншими факторами економічного прогресу, зокрема технологіями, інноваціями та політичними інститутами. Одним з основних авторів, чий праці стали основою для розуміння людського капіталу, є Г. Беккер, чия модель людського капіталу продовжує залишатися основною у дослідженнях цієї теми. В дослідженнях Р. Лукас, який розробив теорію ендогенного зростання, розглянуто вплив людського капіталу на економічний розвиток через підвищення здатності до інновацій і

технологічного прогресу. Дж. Роуланд досліджував взаємозв'язок між інвестиціями в людський капітал і соціально-економічним розвитком, зокрема через призму розвитку громадських інститутів та політики, що сприяють соціальній мобільності і рівності. До важливих сучасних досліджень також можна віднести праці таких вчених, як Е. Аткинсон і П. Капелло, які аналізують роль людського капіталу у формуванні структур економічної нерівності та подоланні її через інвестиції в освіту і професійну перепідготовку. Вони висвітлюють вплив цієї нерівності на довгострокове економічне зростання та конкурентоспроможність країн.

Актуальні наукові розробки у галузі людського капіталу сприяють глибшому розумінню його значення для економічного розвитку та надають нові підходи до використання цих знань в сучасних економічних реаліях.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Мета статті - аналіз впливу людського капіталу на механізми економічного зростання, зокрема через дослідження моделей розвитку, що підкреслюють значення освіти та професійних навичок для забезпечення стабільного економічного прогресу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Людський капітал відіграє ключову роль у забезпеченні сталого економічного зростання, поєднуючи прямий вплив на продуктивність із ширшими соціально-економічними ефектами (екстерналіями розвитку людського капіталу). Економічний компонент реалізації парадигми сталості пов'язаний із прямим впливом людського капіталу на продуктивність праці, внутрішню інноваційну активність і здатність до імплементації технологічних запозичень в рамках трансферу технологій. Цей аспект визначає адаптивність економіки до сучасних викликів, створюючи основу для підвищення ефективності використання ресурсів та стабільного економічного зростання.

Соціальна та екологічна компоненти розкриваються через екстерналії, які, хоча й важко піддаються кількісному виміру, суттєво впливають на якість життя суспільства. Поліпшення стану здоров'я, збільшення тривалості життя, зменшення злочинності та нерівності сприяють соціальній стабільності, формуючи умови для гармонійного розвитку. Зовнішні ефекти також впливають (через фактор рівня освіченості) на громадянську активність та демократичність суспільства, зростання екологічної свідомості, відношення до раціонального використання природних ресурсів і підтримки екосистем.

Розгляд прямих економічних переваг в сукупності з позитивними соціальними та екологічними наслідками, дозволяє говорити про те, що людський капітал виступає ключовим фактором для реалізації цілей сталого розвитку. Цей висновок є центральним підсумком аналізу в роботах ряду науковців [1, 2, 3, 4]. Визначальною потенцією людського капіталу виступає компенсація обмеження фізичного капіталу і формування типу економічного зростання, орієнтованого на інклюзивність, екологічну стійкість та соціальну справедливість.

В рамках забезпечення розуміння ролі людського капіталу в забезпеченні економічного зростання розглянемо теоретичні моделі, що враховують технологічний прогрес та роль інвестицій в людський капітал, які поділяються на екзогенні та ендегенні. Основна відмінність між ними полягає в тому, що в екзогенних моделях людський капітал підвищує продуктивність праці, але сам процес технологічного прогресу залишається поза межами моделі, тоді як у ендегенних моделях людський капітал є не тільки фактором виробництва, а й рушієм інновацій та технологічного розвитку. Таким чином, ендегенні моделі надають більше можливостей для розробки державної політики, спрямованої на підтримку освіти, професійного навчання та інноваційної діяльності.

Класичним прикладом екзогенної моделі є модель Солоу-Свона, яка пізніше була модифікована для врахування людського капіталу. У базовій моделі Р. Солоу зростання відбувається завдяки нагромадженню фізичного капіталу, тоді як технологічний прогрес є зовнішнім і не залежить від рішень економічних агентів. У модифікації з людським капіталом, запропонованій Р. Солоу та іншими дослідниками, людський капітал розглядається як окремий фактор виробництва нарівні з працею та фізичним капіталом. Інвестиції в освіту та професійну підготовку підвищують рівень кваліфікації працівників, що збільшує продуктивність праці. Проте технологічний прогрес все ще залишається екзогенним і не залежить від рівня інвестицій у людський капітал.

Модифікацію моделі Р. Солоу з урахуванням людського капіталу здійснили декілька відомих економістів, серед яких найбільш відомими є Грегорі Менк'ю (Gregory Mankiw), Девід

Ромер (David Romer) та Девід Вейл (David Weil). Вони запропонували розширену виробничу функцію, яка включає людський капітал як окремий фактор виробництва.

Ендогенні моделі базуються на ідеях, розроблених у рамках теорій ендогенного зростання, які підкреслюють роль внутрішніх факторів у стимулюванні економічного зростання. Одним із ключових прикладів є модель Р. Лукаса (1988), в якій людський капітал відіграє центральну роль у довгостроковому зростанні [5]. У цій моделі зростання продуктивності праці відбувається завдяки навчальним процесам та накопиченню знань у самих працівників. Процес «навчання під час роботи» стає основним джерелом технологічного прогресу, а інвестиції в освіту та підвищення кваліфікації працівників безпосередньо впливають на темпи економічного зростання. Прикладне застосування розширеної моделі, здійснене Mankiw N., Romer D., Weil D. [6], дозволило отримати висновок, що людський капітал складає майже 50% різниці в доходах на душу населення в різних країнах.

Типовими прикладами ендогенних теорій зростання є модель Р. Барро [7] та концепція П. Ромера [8]. Р. Барро акцентує увагу на таких рушіях економічного зростання, як державних інвестицій у людський капітал, інфраструктуру та інститути. Основна його ідея полягає в тому, що державні інвестиції в освіту, охорону здоров'я, інфраструктуру мають мультиплікативний ефект, який позитивно впливає на продуктивність приватного капіталу та якість людського капіталу. При цьому виокремлено негативний ефект надмірного оподаткування та неефективної політики державних витрат. Модель Р. Барро дозволяє пояснити, чому в країнах із високим рівнем державних інвестицій у людський капітал темпи економічного зростання вищі.

В моделі П. Ромера людський капітал є джерелом інновацій та генератором нових ідей, які сприяють технологічному прогресу. Основними її елементами є визнання знань нелінійним фактором виробництва (один працівник може використовувати знання без зменшення їхньої доступності для інших); інновацій як джерела зростання (інвестиції у дослідження та розробки створюють нові знання та технології, які підвищують продуктивність виробництва в усіх секторах економіки). За людським капіталом закріплено вирішальну роль, оскільки освічені та кваліфіковані працівники здатні створювати інновації та технології.

В сучасній науковій літературі спостерігається заострення інтересу до побудови регресій зростання, в яких фігурує змінна людського капіталу у складі регресорів. Ключовою методологічною проблемою є вибір проксі-показника, що використовується для виміру людського капіталу, в якості якого використовуються:

- частка витрат на освіту в ВВП [9];
- середньозвишене значення чисельності населення, зареєстрованого в системі вищої, середньої та початкової освіти [10];
- середня кількість років освіти населення старше 25 років [11, 12];
- індивідуальний дохід [13];
- кількість осіб, що займаються дослідженнями у приватному секторі [14];
- частка випускників університетів в загальній кількості трудового потенціалу [15];
- результати тестів PISA и TIMS [].

Виділяють дві основні групи специфікації регресій економічного зростання: перша група – регресії, засновані на зв'язку між ВВП і початковим або накопиченим рівнем освіти; друга група – регресії, що пов'язують зростання з інвестиціями в освіту [17]. Ключовими авторами концепцій, що пов'язують інвестиції в освіту з економічним зростанням, є Г. Беккер, Т. Шульц, Р. Солоу, Р. Лукас, Р. Барро та П. Ромер. Основні висновки їх теорій можна сформулювати у кількох ключових положеннях:

1. Освіта сприяє зростанню продуктивності праці. Г. Беккер та Т. Шульц стверджували, що інвестиції в освіту підвищують рівень знань та навичок працівників, що робить їх більш продуктивними. Згідно з моделями виробничої функції з людським капіталом, кожен додатковий рік навчання підвищує продуктивність працівника, що безпосередньо збільшує загальний обсяг виробництва в економіці. Емпіричні дослідження підтверджують, що підвищення середньої тривалості навчання дорослого населення на 1 рік збільшує темпи економічного зростання на 0,2–0,5%. Наприклад, у роботах Р. Барро було виявлено, що країни з більшою тривалістю навчання демонструють вищі темпи зростання ВВП на душу населення.

2. Освіта сприяє технологічним інноваціям та поширенню нових технологій. П. Ромер та Р. Лукас підкреслювали, що людський капітал відіграє вирішальну роль у розвитку інновацій та поширенні технологій. Освіта формує кваліфіковану робочу силу, здатну брати участь у науково-

дослідній діяльності, створювати нові технології та пристосовуватися до нових умов. Згідно з ендogenousними моделями економічного зростання, людський капітал забезпечує зростання не тільки за рахунок підвищення продуктивності, а й завдяки накопиченню знань та інноваційному прогресу. Ці моделі показують, що країни, які більше інвестують у вищу освіту та наукові дослідження, отримують більш стабільне довгострокове зростання.

3. Інвестиції в освіту знижують економічну нерівність та підвищують інклюзивне зростання. Згідно з роботами Т. Шульца, освіта підвищує мобільність робочої сили та зменшує розрив у доходах між висококваліфікованими та некваліфікованими працівниками. Інвестиції в освіту забезпечують доступ до більш оплачуваної роботи, особливо для груп із нижчим соціально-економічним статусом. Підвищення рівня освіти населення, особливо серед жінок та малозабезпечених верств населення, сприяє інклюзивному зростанню, зменшуючи рівень бідності та підвищуючи доходи домогосподарств. Це важливо для країн, що розвиваються, де низький рівень освіти є одним із основних факторів бідності.

4. Освіта збільшує віддачу від інвестицій у фізичний капітал. Модифікована модель Р. Солоу з людським капіталом передбачає, що інвестиції в людський капітал підвищують ефективність фізичного капіталу. Освічені працівники можуть ефективніше використовувати машини, обладнання та інші ресурси. Це збільшує граничну продуктивність фізичного капіталу, а отже, підвищує ефективність інвестицій в машини та технології. Цей ефект має синергетичний характер, оскільки країни з більш кваліфікованою робочою силою можуть швидше адаптувати нові технології та ефективніше використовувати сучасні засоби виробництва.

5. Освіта сприяє накопиченню людського капіталу, що підтримує довгострокове економічне зростання. Р. Лукас та П. Ромер показали, що накопичення людського капіталу має ефект зростаючої віддачі, оскільки освічені працівники не лише підвищують власну продуктивність, а й створюють «позитивні зовнішні ефекти» для інших. Це означає, що зростання рівня освіти в одній частині економіки позитивно впливає на інші галузі. Цей ефект є ключовим у ендogenousних моделях зростання. У довгостроковій перспективі інвестиції в освіту дозволяють уникнути спадної віддачі від капіталу, яка характерна для неокласичних моделей зростання.

6. Віддача від інвестицій у різні рівні освіти має відмінності. Емпіричні дослідження показують, що віддача від інвестицій у початкову, середню та вищу освіту відрізняється залежно від рівня розвитку країни. У країнах, що розвиваються, інвестиції в початкову освіту мають найвищу віддачу, тоді як у розвинених країнах основний ефект пов'язаний із інвестиціями у вищу освіту та навчання протягом усього життя. Дослідження Світового банку показали, що підвищення частки державних витрат на освіту (як частки ВВП) на 1% підвищує довгостроковий рівень зростання на 0,1–0,3%.

7. Освіта сприяє диверсифікації економіки та розвитку нових галузей. Інвестиції в освіту створюють можливості для розвитку нових галузей, особливо тих, які пов'язані з цифровими технологіями та інноваціями. Завдяки зростанню кваліфікованої робочої сили країни можуть зменшити залежність від природних ресурсів і прискорити перехід до економіки знань.

Вважаємо за необхідне більш детально зупинитися на гендерних питаннях в контексті взаємозв'язку між рівнем освіти та економічним зростанням. Широкої популярності в науковій спільноті і в офіційних позиціях міжнародних інституцій набула точка зору про те, що інвестиції в освіту підтримують зростання через демографічний перехід та зниження народжуваності. Жінки з вищою освітою зазвичай відкладають народження дітей, мають меншу кількість дітей і забезпечують їм кращу освіту. Цей демографічний перехід позитивно впливає на економічне зростання через збільшення частки економічно активного населення та зниження залежності від дитячої праці. В свою чергу, скорочення народжуваності дозволяє спрямувати більше ресурсів на підвищення якості освіти та охорони здоров'я для кожної дитини. Основними джерелами цієї ідеї є:

– Світовий банк (World Bank) – численні дослідження Світового банку доводять, що інвестиції в освіту, особливо освіту жінок, мають мультиплікативний ефект. Зокрема, підвищення рівня освіти жінок пов'язане зі зниженням рівня народжуваності та демографічними змінами, які позитивно впливають на економічне зростання;

– Організація Об'єднаних Націй (ООН) та ЮНІСЕФ – ці організації підкреслюють важливість освіти жінок у контексті Цілей сталого розвитку (ЦСР), зокрема ЦСР 4 (якісна освіта) та ЦСР 5 (гендерна рівність). Вони стверджують, що забезпечення доступу до освіти для жінок сприяє зниженню народжуваності та підтримці демографічного переходу;

– ЮНЕСКО – у своїх доповідях ЮНЕСКО наголошує, що інвестиції в освіту, особливо жіночу освіту, призводять до соціально-економічних змін, включно зі зниженням рівня народжуваності, покращенням здоров'я дітей та підвищенням рівня добробуту сімей;

– дослідники у сфері економіки та демографії – багато науковців, таких як Д. Блум та Дж. Сакс, доводять, що демографічний перехід і зниження народжуваності сприяють підвищенню частки економічно активного населення, створюючи так зване «демографічне вікно можливостей» для економічного зростання. Теорія людського капіталу (Г. Беккер та інші) також вказує на те, що освіта змінює поведінкові моделі людей, зокрема планування сім'ї. Підвищення рівня освіти жінок зменшує потребу в більшій кількості дітей і дозволяє сім'ям інвестувати більше ресурсів у розвиток кожної дитини.

Однак, в економічній літературі існують альтернативні погляди на роль освіти жінок в аспекті досягнення економічного зростання. Їх систематизовано і представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Альтернативні погляди на потенціал інвестицій в освіту в контексті демографічного переходу та економічного зростання

Альтернативний підхід	Основний аргумент	Ключові положення
Роль культурних та соціальних факторів	Освіта не гарантує зниження народжуваності без змін у соціокультурному середовищі	У традиційних суспільствах навіть освічені жінки можуть мати багато дітей через релігійні та культурні цінності
Бідність як основний фактор високої народжуваності	Зниження рівня бідності має сильніший вплив, ніж освіта	У бідних сім'ях діти розглядаються як економічний ресурс для забезпечення сімейного доходу та підтримки в старості
Роль доступу до контрацепції	Контрацепція ефективніше знижує народжуваність, ніж освіта	Доступ до контрацептивів дає жінкам можливість планувати народження дітей незалежно від рівня освіти
Демографічна пастка	Занадто низька народжуваність може негативно впливати на економіку	Зменшення частки працездатного населення та зростання навантаження на соціальні системи сповільнює економічне зростання
Обмежена віддача від освіти	Підвищення рівня освіти не гарантує економічного зростання	Якщо ринок праці не здатен забезпечити робочі місця, зростання рівня освіти не призводить до підвищення продуктивності економіки
Теорія залежності	Освіта може зміцнювати залежність країн, що розвиваються, від розвинених країн	Міжнародні організації нав'язують країнам освітні моделі, які не завжди відповідають їхнім реальним потребам
Екологічна критика	Зниження народжуваності не завжди позитивно впливає на екологію	Рівень споживання у розвинених країнах має більший негативний вплив на екологію, ніж чисельність населення в країнах, що розвиваються

Клавдія Голдін (лауреатка Нобелівської премії з економіки 2023 р.) зробила кілька ключових висновків щодо участі жінок у ринку праці та впливу освіти на їхню економічну активність. Основні положення її теорії охоплюють нижче наведені аспекти [18]. По-перше, це концепція U-подібної кривої участі жінок у ринку праці. К. Голдін виявила, що на ранніх етапах економічного розвитку (аграрна економіка) рівень зайнятості жінок був високим, оскільки вони активно працювали в сімейних господарствах. З переходом до індустріальної економіки рівень їхньої участі знизився. Це пояснюється як зростанням попиту на чоловічу працю в промислових секторах, так і новими соціальними нормами, що обмежували зайнятість жінок. Проте в міру розвитку сфери послуг та появи професій, доступних жінкам, рівень їхньої участі в економічній діяльності почав зростати. Такий процес було зафіксовано в більшості країн світу на різних етапах їхнього економічного розвитку.

К. Голдін показала, що збільшення рівня освіти жінок не завжди автоматично призводить до зростання їхньої зайнятості. Вища освіта відкриває більше можливостей для роботи у високооплачуваних секторах, але соціальні норми та обов'язки, пов'язані з доглядом за дітьми, часто стримують жінок від повноцінної участі в ринку праці. Було виявлено, що доступ до засобів контролю народжуваності став одним із ключових факторів збільшення економічної активності жінок. Завдяки контрацепції жінки змогли відкладати народження дітей, що дозволило їм продовжувати навчання та будувати кар'єру. Цей фактор мав особливо важливий вплив на зміну структури зайнятості жінок у другій половині ХХ століття. Зазначені зміни сприяли збільшенню кількості жінок у професіях, які вимагають тривалої освіти та кар'єрного розвитку. Окремим аспектом досліджень К. Голдін є аналіз гендерного розриву у заробітній платі, який дослідниця пов'язує з перервами в кар'єрі, що виступають результатом перерв у кар'єрі, спричинених з

доглядом за дітьми. Значущим став акцент на соціальних нормах та культурних бар'єрах, які обмежують участь жінок у суспільному виробництві. Навіть за рівних освітніх можливостей жінки можуть стикатися з обмеженнями у виборі професії або доступі до керівних посад через культурні очікування та гендерні стереотипи.

Інвестиції в людський капітал мають глибокий вплив на гендерні настрої в суспільстві, сприяючи змінам у сприйнятті ролей жінок і чоловіків у сім'ї, економіці та громадському житті, що підкреслює важливість «зовнішніх ефектів» розвитку людського капіталу. Підвищення рівня освіти, покращення доступу до медичних послуг і створення можливостей для працевлаштування жінок змінюють соціальні норми та сприяють формуванню більш рівноправного суспільства. Завдяки доступу до освіти жінки отримують можливість займати високооплачувані посади, що підвищує рівень їх економічної незалежності та змінює гендерний баланс у сімейних відносинах. Змінюється суспільне сприйняття традиційної ролі жінки як матері та домогосподарки, а натомість формується образ жінки як самостійної та незалежної особистості. Освічені жінки частіше беруть участь у громадських і політичних процесах, що підвищує їхній вплив на суспільні рішення.

Глобалізація значно посилює вплив інвестицій у людський капітал, оскільки забезпечує доступ до міжнародних ринків праці, знань та технологій. Країни, що активно інвестують у підготовку кадрів до роботи в умовах глобальних ринків, здатні інтегруватися в глобальні виробничі та інноваційні ланцюги, отримуючи додаткові ресурси для зростання. Водночас без належної уваги до розвитку людського капіталу є ризик втрати висококваліфікованих працівників через еміграцію, що може посилювати соціальну та економічну нерівність. Таким чином, у контексті глобалізації інвестиції у людський капітал стають не лише внутрішньою потребою країни, але й інструментом її інтеграції у світову економіку. Формування державної політики, яка забезпечує доступність якісної освіти та медицини, підтримує інновації та стимулює розвиток підприємницьких навичок, створює основу для стабільного економічного зростання. Ефективна державна політика розвитку людського капіталу є багаторівневою системою, що передбачає застосування комплексного програмно-цільового підходу до управління, який забезпечує стратегічну стійкість економіки в умовах глобальних викликів четвертої промислової революції та посилення гео економічної конкуренції. Комплексний підхід до формування державної інвестиційної політики розвитку людського капіталу базується на інтеграції міжгалузевих пріоритетів, спрямованих на оптимізацію функціонування інституційної архітектури, що забезпечує синергетичний ефект від взаємодії освітніх, соціально-економічних, науково-технічних та інфраструктурних секторів.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Людський капітал відіграє ключову роль в економічному зростанні, забезпечуючи підвищення продуктивності через накопичення когнітивних та технічних ресурсів, адаптованих до глобальних викликів економіки. Інвестиції в людський капітал (наряду з прями економічним впливом) створюють позитивні екстерналиї, які стимулюють довгостроковий розвиток, підвищуючи конкурентоспроможність економіки за рахунок трансформації в соціальному та екологічному сегментах. Серед них: поліпшення стану здоров'я, збільшення тривалості життя, зменшення злочинності та нерівності, громадянська активність та демократичність суспільства, зростання екологічної свідомості, трансформація відношення до раціонального використання природних ресурсів і підтримки екосистем. Теоретичні підходи, включаючи екзогенні та ендегенні моделі, підкреслюють значущість якісних змін у структурі людського капіталу для підтримки економічної динаміки та адаптації до глобальних викликів. Особлива увага приділяється ролі освіти як фактору зростання продуктивності праці, генерування технологічних інновацій, зменшення соціальної нерівності, збільшення граничної продуктивності фізичного капіталу, диверсифікації економіки тощо. Емпіричні дослідження підтверджують взаємозв'язок між рівнем освіченості населення та економічними показниками, підкреслюючи необхідність стратегічних інвестицій для досягнення стійкого розвитку, інклюзивності зростання особливо в умовах трансформаційних процесів і технологічних змін в глобальному вимірі.

Підвищення рівня освіти жінок сприяє формуванню демографічного переходу, зниженню рівня народжуваності та покращенню якості життя, створюючи умови для зростання продуктивності праці та оптимізації соціальних витрат. Інституційне забезпечення гендерної паритетності та доступ до засобів репродуктивного планування посилюють ефекти від освітніх інвестицій, забезпечуючи поступову інтеграцію жінок у високотехнологічні та управлінські

сектори. Це стимулює кумулятивний ефект економічного розвитку. Комплексна стратифікація гендерних питань в управлінні людським капіталом дозволяє нейтралізувати структурні асиметрії, зменшити дисбаланси в оплаті праці та підвищити конкурентоспроможність ринку зайнятості, створюючи синергетичні передумови для довгострокової соціально-економічної еволюції.

REFERENCES:

1. Romer, P, 1990, Human capital and growth: theory and evidence, Carnegie Rochester Conference Series on Public Policy 32, pp.251-2861
2. Mankiw N. G; Romer D, Weil D.N, 1992 Contribution to the Empirics of Economic Growth, The Quarterly Journal of Economics, Vol. 107, No. 2 (May, 1992), pp. 407-437.
3. Pistorius, C., 2004, The Competitiveness and innovation. Elektron, Vol. 21, No.3.
4. Horwitz, F., 2005, HR CAN Competitiveness advance. Executive Business Brief, 10, 50-52.
5. Lucas R. On the Mechanism of Economic Development / R. Lucas // Journal of Monetary Economics. - 1988. - Vol. 22. - P. 3-42.
6. Mankiw, N. G.; Romer, D.; Weil, D. N. A contribution to the empirics of economic growth Quarterly Journal of Economics, 1992, Vol. 107, No 2, p. 407-437.
7. Barro, R. J. Economic growth in a cross-section of countries. Quarterly Journal of Economics, 1991, Vol. 106, No 2, p. 407-443.
8. Romer, P. M. Endogenous technological change. Journal of Political Economy, 1990, Vol. 98, No 5, p. 71-102.
9. Nonneman, V, Vandhoult P, 1996, A further augmentation of the Solow model and the empirics of economic growth for OECD countries, Quarterly Journal of Economics, 111 (3), pp.943-953.
10. Murthy, N.R. Vasudeva, Chien I.S, 1997, The empirics of economic growth for OECD countries: some new findings, Economic Letters, 55, pp.425-429.
11. Barro, R. J., Lee J. W, 1993, International comparisons of educational attainment, Journal of Monetary Economics 32, no. 3 (December), pp.363-394.
12. Islam, N, 1995, Growth empirics: a panel data approach, Quarterly Journal of Economics 110, pp. 1127-1170.
13. Serena María J. Freire, 2001. Human capital accumulation and economic growth, Investigaciones Económicas, vol.XXV (3), pp.585-602.
14. Izushi H., Huggins R., 2004, Empirical analysis of human capital development and economic growth in European regions, Cedefop Reference series, 54, Office for Official Publications of the European Communities.
15. Baldwin, R. E. 1971, Determinants of the commodity structure of US trade, American Economic Review, Vol 61 (1), pp. 126-146.
16. Hanushek, EA and Woessmann, L, 2007, The Role of Education Quality for Economic Growth, World Bank Policy Research Working Paper No. 4122, Feb. 2007.
17. Temple, J. Growth effects of education and social capital in the OECD countries. Paris: OECD, 2000 (ECO/WKP(2000)36).
18. IZA. Institute of Labor Ekonomscs. URL: <https://www.iza.org/person/378/claudia-goldin>

HUMAN CAPITAL AS A FACTOR OF ECONOMIC DEVELOPMENT

USENKO Olena

Dnipro State University of Internal Affairs

The article is devoted to the analysis of the role of human capital in ensuring sustainable economic development. The starting point of the study was the understanding of human capital as a key factor that determines labor productivity, internal innovative activity, and the ability to implement technological innovations through technology transfer. The role of human capital is revealed through the contours of direct economic impact, as well as broader social and environmental effects that ensure an increase in the quality of life and sustainable development of society. Externalities of human capital development are highlighted. Among them: improved health, increased life expectancy, reduced crime and inequality, civic activity and democratic nature of society, increased environmental awareness, transformation of attitudes towards the rational use of natural resources and support of ecosystems. One of the central aspects of the study was the impact of human capital on economic growth. The article considers theoretical models that describe the impact of human capital on economic growth, in particular exogenous and endogenous models. Particular attention is paid in the work to modifications of classical models that include human capital. In particular, the R. Solow model, modified to take into account human capital, allowed us to consider the impact of investment in education on labor productivity and economic growth. Various approaches to measuring human capital through proxy indicators, such as education spending, the average level of education of the population and other indices, are considered. Attention is paid to studies that show that human capital accounts for a significant part of the difference in per capita income in different countries. An important part of the article is the consideration of the gender aspect in the context of the impact of education on economic growth. Studies have shown that investment in women's education contributes to a decrease in fertility and demographic changes, which, in turn, has a positive effect on economic growth. Women with higher education usually postpone having children, have fewer children and provide them with better education. This demographic transition contributes to the growth of the economically active population and reduces dependence on child labor.

Keywords: human capital, investment in human capital, economic development, models of economic growth, innovation, education, gender aspect.